

ARTICLES CENTRALS

Arts i construcció de pau: fonaments i visió de futur

Cynthia Cohen

Directora del programa "Peacebuilding and the Arts", Universitat Brandeis, EUA

Al llarg de la història de la humanitat i en totes les cultures, les comunitats han millorat les seves vides mitjançant un compromís amb formes creatives i expressives. El patrimoni cultural i les arts són recursos per focalitzar l'atenció cap a problemes urgents, per tractar conflictes, per reconciliar antics enemics, per resistir règims autoritaris, per commemorar el passat i per imaginar i materialitzar un futur millor. Les comunitats expressen llurs valors més profunds i llurs compromisos ètics per mitjà de formes i processos estètics. La humanitat es dignifica, es repara i es reimagina gràcies a la creació, la representació, la interpretació, la conservació i la revisió del seu patrimoni cultural i artístic.

El reconeixement de les contribucions de les arts i la cultura a la pau és ben real i està en procés de creixement. Aquest reconeixement no l'impulsen només artistes-constructors de pau i facilitadors culturals, que enforteixen llurs pràctiques documentant, avaluant i reflexionant críticament sobre les seves obres. Tots aquells que treballen en enfocaments més convencionals de la construcció de la pau, com la mediació, la facilitació, la negociació, la justícia transicional, la lluita pels drets humans i el desenvolupament, hi tenen cada vegada més interès i accepten que les aproximacions amb una implicació únicament racional són insuficients per generar la mena de transformacions que calen per estroncar la dinàmica del conflicte violent.

El fet que una obra, artista o institució contribueixi a unes comunitats més justes i menys violentes depèn de les habilitats del creador i de les intencions estètiques i ètiques dels artistes i els productors, de les sensibilitats estètiques i ètiques

encarnades en l'obra i les activitats que la complementen, dels recursos dedicats a ampliar l'abast d'una iniciativa (de vegades procedents d'actors no vinculats a les arts, com ara ajuntaments¹, comissions de la veritat² o organitzacions de drets humans³ i, sens dubte, de les respostes dels que contemplen i interpreten l'obra.

Quan les arts actuen com a art, evoquen qualitats característiques d'atenció i de resposta que es poden entendre millor dins del marc de l'«experiència estètica»⁴. En general, les experiències estètiques són apercebiments humans del món, intensament viscuts i provocats per un compromís amb la natura i amb determinades formes i processos artificials. Sorgeixen a partir de la reciprocitat entre les formes que es perceben i les sensibilitats i capacitats perceptives del receptor o receptors. L'apercebiment estètic d'una obra és el resultat de la interacció entre les seves qualitats formals (ritme, textura, forma, densitat, cadència, etc.) i els receptors, que obren els seus sentits i les seves ments i, així, poden entomar l'obra i percebre les ressonàncies que els provoca.

“ Les arts i les pràctiques culturals intenten encarnar una mena de poder que no es basa en el dany ni en la dominació, sinó en la reciprocitat, la connectivitat i la generació ”

Les experiències estètiques involucren els sentits i també les facultats cognitives, emocionals i espirituals per tal de provocar característiques especials d'atenció i resposta encarnades, com ara imparcialitat, compromís entusiasta, receptivitat, alerta, serenitat, jocositat i consciència metacognitiva. Aquestes característiques de presència permeten unes oportunitats úniques per a l'aprenentatge, l'empatia, la imaginació i la innovació individual i col·lectiva, aspectes fonamentals dels esforços de construcció de la pau. Per exemple, fins i tot quan el contingut d'una obra d'art és incòmode, dolorós o discordant, les seves característiques formals poden incitar i excitar els receptors perquè actuïn i s'encarin a unes situacions que, d'altra manera, serien massa insuportables.

A més a més, per als artistes i espectadors, implicar-se en les arts els permet recuperar i enfortir una sèrie de capacitats molt necessàries per a la transformació creativa del conflicte, com les habilitats comunicatives que tot sovint queden marginades a causa de la violència.

En les iniciatives de construcció de pau, les arts i les pràctiques culturals intenten encarnar una mena de poder que no es basa en el dany ni en la dominació, sinó en la reciprocitat, la connectivitat i la generació. Les obres es poden crear de manera que involucrin les persones, d'una manera persuasiva però no coercitiva, en els problemes a què s'enfronten les seves comunitats. Les mostres d'aquest poder es poden detectar en la transformació de l'energia en un teatre o en els canvis de relació que evoca un taller de poesia; aquest poder també es pot generar en tenir constància de règims il·legítims que reprimeixen, empresonen, exilien i, fins i tot, assassinen artistes.

És clar que no totes les obres artístiques o pràctiques culturals expressives permeten construir la pau. De fet, hi ha molts casos d'aprofitament del poder de l'art per part de règims militaristes, amb la intenció d'explotar poblacions vulnerables per al seu profit. Per exemple, els administradors colonials van construir grans teatres per exhibir la cultura hegemònica imperial i per menystenir, comparativament, les pràctiques representatives i les formes culturals indígenes⁵. Molts règims de tortura s'han apropiat de la música⁶ i el règim nazi va emprar pel·lícules de gran elegància estètica com a propaganda⁷.

En zones de conflicte d'arreu del món, artistes i treballadors culturals duen a terme projectes que s'ocupen de reptes importants de construcció de la pau. A tall d'exemple, i sense ser-ne una enumeració exhaustiva, les iniciatives artístiques i culturals es poden emprar per:

- Enfortir campanyes de resistència noviolenta
- Crear oportunitats perquè membres de comunitats enfrontades es puguin trobar en contextos positius i creatius
- Donar suport a les comunitats perquè s'impliquin en la difícil tasca de la reconciliació⁸
- Centrar l'atenció mundial en els abusos dels drets humans i restablir un sentiment de

capacitat i voluntat en les víctimes

- Recuperar la identitat, el sentit i l'esperança enfront de l'alienació, el distanciament i la disrupció

A mesura que el camp de la construcció de la pau i les arts guanya legitimitat, els artistes i professionals comencen a lluitar amb diversos reptes interrelacionats, entre els quals podem assenyalar el reconeixement i la minimització dels riscos de provocar dany; per exemple, els artistes-constructors de pau poden minimitzar el risc de:

- Involucrar-se en la «violència epistèmica» (danys a les maneres locals de coneixement, pràctiques culturals i formes d'expressió)
 - Agreujar les divisions entre grups en conflicte
 - Retraumatitzar les comunitats i els individus que han patit violència
 - Soscavar la integritat artística, implicant els artistes en l'elaboració de peticions per a propostes i produccions
 - Crear o perpetuar dinàmiques nocives de poder
 - Sotmetre els artistes i els participants en el projecte a danys físics o empresonament, especialment en societats amb una llibertat d'expressió limitada o governs autocràtics
- 9

Tot i que els artistes volen que els seus enfocaments siguin acceptats i emprats en els àmbits afins del desenvolupament, la salut pública, l'educació, els drets humans, la justícia transicional, etc., també voldrien que els seus col·laboradors comprenguessin que la capacitat transformadora de les arts rau en la integritat artística.

“ Les iniciatives fonamentades en l'art poden servir de suport a les comunitats per tal d'identificar les fonts de resistència i crear solucions imaginatives a amenaces aparentment insuperables ”

L'absència d'un vocabulari compartit pot ser un obstacle per a la col·laboració entre artistes i no artistes. El projecte «Acting Together on the World Stage» proposa un marc concebut per a facilitar la comunicació i els intercanvis respectuosos entre artistes i altres constructors de pau. Aquest marc de «membrana permeable» centra l'atenció, per una banda, en les transformacions assolides dins dels espais limitats dels tallers artístics, assajos i produccions i, per l'altra, en l'impacte produït quan aquests canvis es «rememoren» en les comunitats ¹⁰.

En el mig segle vinent, el món s'enfrontarà a conflictes violents associats a l'extremisme, el canvi climàtic, les migracions, les desigualtats creixents i els greuges no solucionats, a més de la descomposició de sistemes governamentals, econòmics i educatius en els quals es confiava per gestionar aquests problemes. Les solucions a aquestes dificultats aclaparadores exigeixen uns enfocaments creatius, d'escala mundial però ajustats amb precisió per adaptar-se als reptes dels contextos locals.

Les iniciatives fonamentades en l'art poden servir de suport a les comunitats per tal d'identificar les fonts de resistència i crear solucions imaginatives a amenaces aparentment insuperables. Ara bé, perquè les contribucions siguin ben eficients, els àmbits de la construcció de la pau i de les arts haurien de disposar d'una infraestructura molt més robusta ¹¹: espais institucionals per a la documentació, la divulgació i la recerca, revistes electròniques que convidin a presentacions multimodals que reflecteixin l'excel·lència artística i el rigor intel·lectual i xarxes locals, regionals i mundials d'acció efectiva que connectin els professionals de diverses generacions i de diverses regions.

1. Doris Sommer, "From the Top: Government-Sponsored Creativity," a: *The Work of Art in the World: Civic Agency and Public Humanities* (Durham, NC: Duke University Press, 2014).

2. Salomón Lerner Frebres, "Memory of Violence and Drama in Peru: The Experience of the Truth Commission and Grupo Cultural Yuyachkani," 2011.

3. Aida Nasrallah i Lee Perlman, "Weaving Dialogues and Confronting Harsh Realities: Engendering Social Change in Israel through Performance," a: *Acting Together, Vol. I*. New Village Press: 2011

4. Cynthia Cohen, “A Poetics of Reconciliation: The Aesthetic Mediation of Conflict” (conferència UNH, 1997), pàg. 247–51,
5. Charles Mulekwa, “Theatre, War, and Peace in Uganda,” a: *Acting Together, Vol. I*. New Village Press, 2011.
6. Senate Select Committee on Intelligence, “Committee Study of the Central Intelligence Agency’s Detention and Interrogation Program”, 2014,
7. “Leni Riefenstahl,” *Holocaust Encyclopedia*, United States Holocaust Memorial Museum.
8. Cynthia Cohen, “Creative Approaches to Reconciliation,” a: *The Psychology of Resolving Global Conflicts: From War to Peace, Volume 3*, ed. Mari Fitzduff i Christopher Stout (Westport, CT: Praeger Security International, 2005).
9. Per a les possibles maneres de minimitzar riscos d’aquests danys potencials, vegeu Cynthia Cohen i Polly Walker, “Minimizing Risk of Harm,” a: *Acting Together*, 2011.
10. Cynthia Cohen, “The Permeable Membrane and the Moral Imagination: A Framework for Conceptualizing Peacebuilding Performance” a: *Acting Together, Volume II: Building Just and Inclusive Communities* (Oakland, CA: New Village Press, 2011).
11. Jonathan White i Cynthia Cohen, “Strengthening Work at the Nexus of Arts, Culture and Peacebuilding” A Working Session Convened by Search for Common Ground and the Program in Peacebuilding and the Arts at Brandeis University, 2012.

Nota de l'autora: aquest assaig és una versió adaptada i abreujada d'un article amb el mateix títol que aparegué a *Insights*, un butlletí d'informació publicat per l'United States Institute of Peace. Remeteu-vos a la versió original si voleu consultar-ne detalls rellevants que, per qüestions d'espai, s'han eliminat d'aquesta versió.

Fotografia : United Nations Development Programme in Europe and CIS

© Generalitat de Catalunya